

КОСТЯНТИН БУГАЙЧУК

**ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС
УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ФОРМИ ВПРОВАДЖЕННЯ**

Визначено сучасні проблеми щодо впровадження дистанційного навчання в навчальний процес вищих навчальних закладів МВС України. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення дистанційного навчання в системі МВС України та запропоновано шляхи його вдосконалення. Досліджені організаційні форми впровадження елементів дистанційного навчання в навчальний процес вищої школи МВС України.

Ключові слова: дистанційне навчання, вищі навчальні заклади МВС, нормативно-правове забезпечення.

КОНСТАНТИН БУГАЙЧУК

**ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ
МВД УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ФОРМЫ ВНЕДРЕНИЯ**

Определены современные проблемы по внедрению дистанционного обучения в учебный процесс высших учебных заведений МВД Украины. Проанализировано нормативно-правовое обеспечение дистанционного обучения в системе МВД Украины и предложены пути его совершенствования. Исследованы организационные формы внедрения элементов дистанционного обучения в учебный процесс высшей школы МВД Украины.

Ключевые слова: дистанционная учеба, высшие учебные заведения МВД, нормативно-правовое обеспечение.

KONSTANTIN BUGAYCHUK

**DISTANCE LEARNING IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF
MIA UKRAINE: CURRENT PROBLEMS AND FORMS OF IMPLEMENTATION**

Present problems of implementing distance learning in the educational process of higher educational establishments of MIA Ukraine are determined. The analysis of regulatory and legal framework for distance education in the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the ways to improve it are described. Organizational forms of implementation the elements of distance learning in educational process of higher school MIA Ukraine are researched.

Key words: distance learning, higher education institutions MIA, regulatory and legal framework.

Сьогодні перед вищими навчальними закладами системи України постає не проста проблема адаптації навчального процесу до сучасних вимог. Неабияку роль при цьому відіграє інформатизація суспільства, розвиток доступу громадян до всесвітньої мережі Інтернет, «комп'ютеризація» способу життя українців.

Зрозуміло, що вищі навчальні заклади системи МВС України не можуть стояти осторонь цих тенденцій, тому питання впровадження нових форм навчання, насамперед дистанційної, в навчальний процес вищої школи МВС України має не аби яку актуальність.

Питанням організації навчального процесу за дистанційною формою навчання у вищих навчальних закладах присвячені праці наукові праці вітчизняних дослідників: В. Ю. Бикова, Ю. М. Богачкова, І. Е. Булах, В. М. Кухаренка, Н. В. Морзе, М. В. Савченка, Н. Г. Сиротенко, П. В. Стефаненка, Б. І. Шуневича та ін. Також слід відзначити дослідження провідних російських та білоруських вчених в галузі організації дистанційного навчання: С. М. Кузьміної,

С. Л. Лобачова, В. Л. Наумова, Н. В. Нікулічевої, Є. С. Полат, О. В. Соловова, В. П. Тихомирова, О. В. Тихомирової, А. В. Хуторського, В. Д. Шадрікова, Ф. Г. Ялалова тощо [1–4].

Аналіз наукової літератури та дисертаційних досліджень з питань організації дистанційного навчання показує, що здебільшого увага дослідників прикута до навчального процесу вищих навчальних закладів «технічної спрямованості», або ж зосереджена на застосуванні технологій дистанційного навчання при викладанні таких дисциплін як інформатика, фізика, математика [5–8].

Тому маємо відзначити, що проблеми організації дистанційного навчання курсантів та слухачів вищих навчальних закладів МВС України в сучасній педагогічній науці залишаються поза увагою.

Мета статті — на основі аналізу сучасних проблем організації дистанційного навчання у вищих навчальних закладах МВС України та шляхів їх подолання визначити напрями та форми впровадження технологій дистанційного навчання в навчальний процес ВНЗ відповідного профілю.

Уперше в системі МВС України дистанційному навчанню, як і новій формі професійного навчання, приділено увагу в Концепції реформування системи освіти МВС України та підвищення якості підготовки фахівців для органів внутрішніх справ від 28 жовтня 2007 року, де наголошується, що підготовка фахівців для органів внутрішніх справ у системі вищої освіти МВС України вимагає впровадження дистанційної форми навчання особового складу, насамперед управлінської ланки, органів внутрішніх справ усіх регіонів України [9].

Формально впровадження дистанційної форми навчання в навчальний процес ВНЗ МВС України закріплено наказом МВС України від 21.07.08 № 346 «Про затвердження положення про підготовку фахівців у вищих навчальних закладах МВС за заочною та дистанційною формами навчання». У цьому наказі вводиться до обороту термін «дистанційна форма навчання», як форма навчання, рівноцінна з очною та заочною формами, що реалізується в умовах віддаленості слухача і науково-педагогічного працівника на основі використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, а також інші поняття: «дистанційний курс», «мережева технологія», «тьютор». Проте, у вищезазначеному наказі питанням організації дистанційного навчання в системі МВС України присвячений тільки один підрозділ, який складається з 18 пунктів, що, звичайно, замало [10].

На нашу думку, ігнорування вищими навчальними закладами системи МВС питання впровадження дистанційного навчання у свою діяльність має свої причини об'єктивного та суб'єктивного характеру:

1. Відсутність досконалої нормативної бази створення системи дистанційного навчання в системі МВС України.
2. Відсутність кваліфікованих розробок електронних засобів навчання в галузі юриспруденції.
3. Перспектива додаткових витрат у навчальних закладах, курсантів та слухачів на послуги Інтернет та належне технічне забезпечення навчального процесу.
4. Відсутність кваліфікованих фахівців-юристів із достатнім рівнем комп'ютерної грамотності.
5. Складність у забезпеченні гармонійної співпраці фахівців у галузі юриспруденції та фахівців комп'ютерних технологій.
6. Доволі значна питома вага самоконтролю за власними знаннями, що ускладнює здобуття освіти для осіб, які не звикли (не здатні) до самостійної роботи і потребують постійного спрямування та підтримки збоку.
7. Складність поєднання усної та комп'ютерної подачі матеріалу, підсумкового контролю за рівнем знань слухачів. Адже особливість викладання юридичних дисциплін та кінцева мета навчального процесу — отримання знань та навичок, вимагає того, щоб слухач досконало оволодів навичками виступів перед аудиторією, вмів не тільки відповідати на тестові завдання, але й вмів усно формулювати відповідні поняття, аналізувати юридичну практику тощо.
8. Низький рівень забезпечення вищих навчальних закладів необхідним технічним обладнанням: окремий сервер, пропусковий здатність інформаційних каналів тощо.
9. Вивчення в процесі навчання низки спеціальних дисциплін (оперативно-розшукова діяльність, спеціальна техніка тощо), які мають обмеження щодо загального доступу і потребу-

ють застосування спеціальних захищених каналів передачі інформації, що знов ж таки повертає нас до додаткових фінансових витрат.

Обмежений обсяг статті не дозволяє нам детально зупинитися на кожному з вищезазначених пунктів. Тому вважаємо за доцільне, насамперед, окреслити шляхи щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення організації навчального процесу за дистанційною формою навчання, що буде доречним і для інших навчальних закладів, а також запропонувати організаційні моделі застосування дистанційного навчання в навчальному процесі ВНЗ МВС України.

Щодо недосконалості нормативної бази впровадження дистанційного навчання маємо зазначити, що з 2005 року в Україні не було прийнято ні одного консолідованого нормативно-правового акту щодо розвитку дистанційного навчання і тільки у цьому році почалися позитивні зрушення. Так, 18 березня 2010 року в Києві відбувся практичний семінар «Проблеми якості науково-методичного забезпечення е-навчання у вищій школі» на якому був представлений проект Положення про сертифікацію електронного навчального курсу робота над остаточною редакцією якого поки що триває. 21 жовтня 2010 року Міністерством освіти і науки України спільно із Українським інститутом інформаційних технологій в освіті Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» проводилася нарада-семінар з питань нормативного забезпечення дистанційної форми навчання. Нарада-семінар проводилась з метою:

- обговорення стану нормативного забезпечення дистанційної форми навчання;
- обговорення, доопрацювання і прийняття проекту Положення про дистанційне навчання у закладах післядипломної освіти;
- вироблення рекомендацій Міністерству освіти і науки України щодо розвитку нормативно-правового забезпечення післядипломної освіти та дистанційної форми навчання.

У нараді-семінарі взяли участь 256 уповноважених представників 177 закладів післядипломної освіти, вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів з усіх регіонів України.

На цих прикладах ми бачимо, що проблема нормативного забезпечення дистанційної форми навчання є актуальною для усіх вищих навчальних закладів незалежно від їх підпорядкованості.

Тому, на наш погляд, з метою поетапного впровадження дистанційного навчання в діяльність ВНЗ МВС України потрібен наступний мінімальний перелік нормативних документів:

1. Перспективна програма розвитку дистанційного навчання у ВНЗ МВС України, яка б передбачала його поетапне впровадження в діяльність навчальних закладів (на 2–3 роки).

2. Положення про дистанційне навчання (застосування технологій дистанційного навчання) у ВНЗ МВС України.

3. Положення про Центр (координаційну групу) з питань дистанційного навчання МВС. До складу Центру (координаційної групи) пропонується включити фахівців (від трьох до п'яти осіб) від кожного ВНЗ МВС України, які будуть відповідати за безпосереднє впровадження дистанційного навчання (елементів дистанційного навчання) у відповідному навчальному закладі.

4. Положення про експертну комісію МВС України з питань дистанційного навчання МВС України, на яку мають бути покладені функції щодо атестації дистанційних курсів та їх подальше погодження з МОН України.

5. Положення про дистанційний курс навчальної дисципліни (електронні засоби навчання) та його сертифікацію.

6. Положення про особливості організації навчального процесу у ВНЗ МВС України із застосуванням технологій дистанційного навчання.

Щодо подолання інших проблем, то, на нашу думку, доцільним буде:

- до процесу впровадження елементів дистанційного навчання в навчальний процес або дистанційного навчання, як окремої форми організації навчального процесу, залучити фахівців з педагогічних та інформаційних технологій. По-перше це необхідно для реалізації технічної складової дистанційних курсів (навчальні сайти, web-дизайн тощо) та забезпечення дидактичної підтримки навчання;
- організувати цілеспрямоване навчання викладачів та технічних працівників ВНЗ МВС України які будуть відповідальними за означену галузь роботи;

- з метою обміну позитивним досвідом роботи організувати співпрацю ВНЗ системи МВС із закладами, які мають багаторічний досвід організації дистанційного навчання. Серед таких закладів можна назвати Український інститут інформаційних технологій в освіті (УІТО), Проблемну лабораторію дистанційного навчання Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Академію цивільного захисту України тощо.

Засновуючись на вищезазначеному, можна запропонувати впровадження дистанційного навчання в діяльність ВНЗ МВС України за наступними організаційними формами:

- *дистанційна підтримка існуючих навчальних курсів з метою поширення і вдосконалення інформаційних ресурсів* (створення електронних підручників, окремих інформаційних ресурсів та електронних варіантів навчально-методичної літератури та навчально-методичної документації, яка використовується у навчальному процесі, відповідно до напрямку підготовки та спеціалізації курсантів та слухачів із їх розміщенням у локальній мережі ВНЗ та наданням вільного доступу до вищезазначених матеріалів (мережева технологія), або надання курсантам та слухачам відповідного комплекту матеріалів під час настановних занять (кейс-технологія)).

Сутність кейс технології полягає в тому, що на початку навчання на підставі індивідуального плану, кожний курсант, студент або слухач, отримує так званий «кейс», що містить пакет навчальної літератури (підручники, навчальні посібники), мультимедійний відеокурс, та інші навчальні матеріали на CD або DVD-ROM, а також додаткові методичні матеріали (рекомендації з вивчення дисципліни, контрольні питання для самоперевірки, тести, творчі й практичні завдання тощо).

До переваг «кейс-технології» можна віднести:

- автономність роботи (без залежності від мережі Інтернет);
- можливість нелінійної роботи з матеріалом, забезпеченого гіперпосиланнями;
- більш варіативний графік роботи.

Основний її недолік (для дисциплін юридичної спрямованості) – це постійні зміни чинного законодавства України, які змушують викладача постійно оновлювати носії кейс-інформації (у період навчання наявні матеріали можуть втратити актуальність, що відобразиться на правильності вирішення практичних та тестових завдань).

При використанні мережевої технології широко застосовуються глобальні і локальні комп'ютерні мережі з метою забезпечення доступу слухача до інформаційних освітніх ресурсів ВНЗ незалежно від його місця знаходження. Велику роль у мережевих технологіях відіграє все-світня мережа Інтернет та її сервіси. В аспекті оновлення навчальних матеріалів та використання гіпертексту ця технологія більш гнучка, але вона залежна від технічної складової: пропускну здатності каналів Інтернет або локальної мережі, безперервності доступу до навчальних ресурсів тощо.

Також при впровадженні в навчальний процес ВНЗ МВС України цієї організаційної форми можлива організація регулярних консультацій щодо самостійного засвоєння навчального матеріалу за допомогою систем проведення вебінарів, електронної пошти, форумів тощо);

- *дистанційні фрагменти, інтегровані у навчальні курси, що спрямовані на поширення інформації і використання інформаційно-комп'ютерних технологій з метою підвищення якості навчання* (дистанційні фрагменти створюються у вигляді окремих тем (частин тем) навчального курсу за допомогою наявних LMS (наприклад «Moodle»). Ці фрагменти орієнтовані на самостійне опрацювання курсантів і слухачів. Відмінність від попередньої форми полягає в тім, що під час самостійної роботи слухач повинен не тільки ознайомлюватися з матеріалом та отримувати консультації, а й виконувати певні індивідуальні завдання викладача (письмові задачі, тести, есе). Оцінки за виконання завдань мають обов'язково враховуватися при проведенні підсумкового контролю на очних заняттях курсантів та слухачів.

Так, зазначена вище LMS «Moodle» має широкі можливості для комунікації, доволі потужний механізм створення тестів, дозволяє формувати власні бази даних. Тому, окрім створення повноцінних дистанційних курсів, про що мова піде нижче, її можна застосовувати для цієї організаційної форми в якості:

- *системи тестування*. Елемент системи «Тести» дозволяє викладачеві розробляти тести з використанням питань різних типів: питання в закритій формі (множинний вибір), так/ні, коротка відповідь, числовий, відповідність; випадкове питання, вкладає відповідь та ін. Питання тестів зберігаються в базі даних і можуть повторно використовуватися в одному або різних курсах. На проходження тесту може бути дано декілька спроб. Можливо встановити ліміт часу на роботу з тестом. Викладач може оцінити результати роботи з тестом або просто показати правильні відповіді на питання тесту;
- *системи спілкування, навчальної співпраці та обговорення навчальних проблем* (форуми, чати, wiki). Форум зручний не тільки для обговорення проблем та проведення консультацій. Його можна використовувати і для завантаження слухачами файлів - у такому разі навколо цих файлів можна побудувати обговорення, дати можливість слухачам оцінити роботи один одного. При додаванні нового форуму викладач має можливість вибрати його тип: звичайний форум з обговоренням однієї теми, доступний для усіх загальний форум або форум з однією лінією обговорення для кожного користувача. Повідомлення з форуму можуть, за бажанням викладача, автоматично розсилатися слухачам курсу по електронній пошті. Усі повідомлення слухачів у форумах зберігаються в портфоліо. До повідомлень у форумі можна прикріплювати файли будь-яких форматів. Є функція оцінки повідомлень — як викладачами, так і слухачами. Чат дозволяє організувати обговорення проблем в режимі реального часу. Moodle також підтримує дуже корисну функцію колективного редагування текстів (елемент «Wiki»);
- *інструменту створення та зберігання окремих інформаційних ресурсів*. Ресурсом може виступати будь-який матеріал для самостійного вивчення, проведення дослідження, обговорення: текст, ілюстрація, web-сторінка, аудіо- або відеофайл та ін. Для створення web-сторінки в систему вбудований візуальний редактор, який дозволяє викладачеві, що не знає мови розмітки HTML, з легкістю створювати web-сторінки, включаючи елементи форматування, ілюстрації, таблиці. Усі створені в системі тексти, файли, завантажені слухачами на сервер, зберігаються в його портфоліо.

Останньою організаційною формою є створення дистанційних курсів. Найперспективнішим напрямом застосування цієї форми є традиційна заочна форма навчання. Ці дистанційні курси можна створювати для дисциплін, обсяг яких не перевищує 1,5–2 кредити. Проходження слухачем цих курсів дозволить на навчально-екзаменаційній сесії використати вивільнений час для опанування більш містких дисциплін, враховуючи обмеженість термінів проведення навчально-екзаменаційних сесій.

Однак впровадження дистанційних курсів вимагає дотримання таких умов:

- дистанційні курси мають бути атестовані та розміщені в єдиному банку атестованих дистанційних курсів, який є розподіленим інформаційним ресурсом, що може бути розташований на серверах центрів системи дистанційного навчання з централізованою системою віртуального управління та захисту від несанкціонованого доступу і копіювання інформації. Відповідно до вимог МОН атестація дистанційних курсів здійснюється експертною комісією при Координаційній раді з розвитку дистанційного навчання у порядку, що визначається Міністерством освіти і науки, за поданням авторів дистанційних курсів чи осіб, які репрезентують їхні інтереси [11];
- інфраструктура ВНЗ МВС України та якість підготовки науково-педагогічного складу мають відповідати Проекту Ліцензійних умов надання освітніх послуг у сфері вищої освіти за дистанційною формою навчання (прийнятий за основу на засіданні ДАК 21.06.2005 р.) [12].

Поряд зазначеним вище, навчальні заклади також мають створити належні кадрові, фінансові та технічні умови запровадження дистанційного навчання, про що мова йшла вище.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо дійти висновку, впровадження дистанційного навчання в навчальний процес вищих навчальних закладів МВС України дозволить:

- підвищити якість освітніх послуг, які надаються у ВНЗ МВС України шляхом залучення до впровадження технологій дистанційного навчання висококваліфікованих викладачів, фахівців-практиків з різних галузей, у тому числі фахівців у сфері інформаційних та телекомунікаційних технологій;

- розширити можливості співробітників ОВС в одержанні безперервної освіти впродовж усього життя;
- створити для особового складу ОВС умови щодо підвищення їх професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації;
- підвищити конкурентоспроможність вітчизняних навчальних закладів системи МВС України на українському та світовому ринку освітніх послуг за рахунок істотного підвищення рівня кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних кадрів, підвищення рівня комп'ютерного, програмного та телекомунікаційного оснащення навчальних закладів, створення, накопичення і постійного удосконалення освітніх ресурсів;
- рівномірно розподілити подачу матеріалу і контроль знань у межах навчального часу без безпосереднього контакту викладача зі слухачами;
- швидко доставку навчальних матеріалів в електронному вигляді;
- можливість здійснювати контроль за процесом опанування слухачами навчальних матеріалів у дистанційному режимі.

Проведене дослідження дає змогу окреслити перспективні напрями *подальших досліджень* з цієї тематики: нормативне забезпечення організації дистанційного навчання у ВНЗ МВС України, методичне, технічне, кадрове забезпечення дистанційного навчання у ВНЗ МВС України, особливості створення навчальних матеріалів у дистанційному навчанні, застосування мультимедіа технологій у навчальному процесі ВНЗ МВС України, впровадження елементів дистанційного навчання у післядипломну освіту навчальних закладів системи МВС тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев А. А. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация / Андреев А. А., Солдаткин В. И. — М. : Издательство МЭСИ, 1999. — 196 с.
2. Дистанционное обучение / [Полат С. С., Моисеев М. В., Петров А. Е., Бухаркіна М. Ю., Аксенов Ю. В.] / За ред. Е. С. Полат — М.: ВЛАДОС. — 1998. — 192 с.
3. Технологія розробки дистанційного курсу / [Биков В. Ю., Кухаренко В. М., Сиротенко Н. Г., Рибалко О. В., Богачков Ю. М.] / За ред. В. Ю. Бикова та В. М. Кухаренка — К. : Міленіум. — 2008. — 324 с.
4. Шуневич Б. І. Тенденції розвитку дистанційного навчання у зарубіжній вищій школі [Електронний ресурс] // Інформаційні технології і засоби навчання — 2008. — Вип. 3(7). — Режим доступу до журн.: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em7/emg.html>.
5. Буркіна Наталя Валеріївна. Проектування методичної системи дистанційного навчання математики у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» [Електронний ресурс] / Н.В. Буркіна; Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. — Черкаси, 2009. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2009/09bnvvnz.zip>
6. Жевакіна Наталя Валентинівна. Педагогічні умови організації дистанційного навчання студентів гуманітарних спеціальностей у педагогічному університеті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» [Електронний ресурс] / Н. В. Жевакіна; Луганський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2009. — 20 с. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2009/09jnvspu.zip>
7. Лукін Володимир Євгенович. Методика застосування засобів дистанційного навчання у процесі вивчення військово-технічних дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (технічні дисципліни)» [Електронний ресурс] / В.Є. Лукін; Укр. інженер.-пед. акад. — Х., 2009. — 19 с. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2009/09lvevtd.zip>
8. Олексенко Вячеслав Михайлович. Теоретичні і методичні засади реалізації інноваційних технологій у підготовці майбутніх фахівців інженерних спеціальностей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» [Електронний ресурс] / В.М. Олексенко; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. — К., 2008. — 39 с. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2008/08ovmfis.zip>
9. Про затвердження Концепції реформування системи освіти МВС України та підвищення якості підготовки фахівців для органів внутрішніх справ [Електронний ресурс]: Наказ МВС України від 28 жовтня 2007 року № 411. — К. : CD-вид-во «Інфодиск», 2010. — 1 електрон. опт. диск (CD-

- ROM): кольор.; 12 см. — Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. — Назва з титул. екрану.
10. Про затвердження Положення про підготовку фахівців у вищих навчальних закладах МВС заочною та дистанційною формами навчання [Електронний ресурс]: Наказ МВС України від 21 липня 2008 року № 346. — К. : CD-вид-во «Інфодиск», 2010. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. — Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. — Назва з титул. екрану.
  11. Про затвердження Положення про дистанційне навчання [Електронний ресурс]: Наказ МОН України від 21 січня 2004 року № 40. — К. : CD-вид-во «Інфодиск», 2010. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. — Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. — Назва з титул. екрану.
  12. Проект Ліцензійних умов надання освітніх послуг у сфері вищої освіти за дистанційною формою навчання, від 21 червня 2005 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://udec.ntu-kpi.kiev.ua/udec.nsf>